

Legal ideology and worldview can make qualitatively different effects on the regulation of social relations. From stimulation of the progressive advancement of society and the State to his slowing down. The formation of the European legal world Outlook in Ukraine continues but has gained special importance after the signing of the Association Agreement the EU (2014), enforced without awareness of its importance and significance for the further progressive development of Ukraine and is an important component in the formation of the legal world Outlook of the European content of modern Ukrainians.

УДК 340.12

О. Л. БОГІНІЧ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У статті розглядається проблематика правової ідеології в світлі подій, які сталися в Україні під час Революції гідності. Розкриваються окремі причини з сфери правової ідеології, які призвели до цих подій. У контексті зазначеного досліджується ідеологема «розбудова держави» та принцип законності у його контраверсійності з принципом правозаконності. Надаються рекомендації з підпорядкування держави громадянському суспільству, подолання суперечностей між принципом законності та правозаконності в діяльності державних органів.

Ключові слова: *правова ідеологія, розбудова держави, принцип законності, принцип правозаконності.*

Богинич О. Л. Правовая идеология Украины в контексте современных вызовов.

В статье рассматривается проблематика правовой идеологии в свете событий, которые произошли в Украине во время Революции достоинства. Раскрываются отдельные причины из сферы правовой идеологии, которые привели к этим событиям. В контексте изложенного исследуется мифологема «формирование государства» и принцип законности в его контраверсионности с принципом правозаконности. Предоставляются рекомендации по подчинению государства гражданскому обществу, преодоления противоречий между принципом законности и правозаконности в деятельности государственных органов.

Ключевые слова: *правовая идеология, формирование государства, принцип законности, принцип правозаконности.*

Boginich O. Legal ideology of Ukraine in the context of contemporary challenges.

In the article the problems of legal ideology in light of the events that occurred in Ukraine during the revolution of dignity. Disclosed a separate cause from the scope of legal ideology that led to these events.

Keywords: *legal ideology, the development of the state, the principle of legality, the principle protagonist.*

Як відомо, правова ідеологія у її традиційному розумінні є одним із елементів структури правової свідомості, її найбільш важливою складовою – тео-

ретичною. Якщо правова психологія уособлює безпосереднє емоційне, чуттєве сприйняття правової дійсності, то правова ідеологія становить найвищий її «ешелон» – правові теорії, концепції, у яких перша отримує аналітичне відображення. Зрозуміло, що події 2014 – 2015 р., відомі як Революція гідності, не могли не накласти відбиток на сприйняття правової ідеології у її старому вигляді. Нагадаємо, що її змістом, зокрема, були такі ідеологеми, як «розбудова держави», принцип законності як основний засіб функціонування, по-перше, державних органів, по-друге, господарських організацій та громадян. Революційні події недвозначно засвідчили, що принаймні дві зазначені складові правової ідеології потребують докорінного перегляду, оскільки не забезпечили прав громадян, гарантованих конституцією країни. І, як може здатися на перший погляд, справа полягає не в неналежному виконанні зазначених ідеологем, а в їх певній обмеженості, закладеній у них можливості зловживання з боку державних органів.

Так, стосовно ідеології «розбудови держави» слід зауважити таке. На першому етапі її формування вона мала певний сенс з огляду на відсутність сталих історичних традицій існування України як державного утворення. Але з формуванням у перші роки незалежності відповідних державних інституцій – парламенту, уряду, судової гілки влади увага суспільства повинна була зосередитись на практичній роботі з формування відповідної державної політики, спрямованої на забезпечення з боку органів новоутвореної держави прав громадян у всіх сферах їх життя. Така ідеологія, між іншим, була закріплена у Конституції України 1996 р. На жаль, з політичних причин – наявності активного політичного класу, який переймався більше зовнішніми атрибутами державності, аніж проблемами внутрішнього життя, – зазначена ідеологія зазнала поразки у її практичній реалізації. Такою ситуацією скористались державні чиновники, які використали ідею розбудови держави на свою користь. Оскільки державу уособлюють конкретні посадові особи – президент, депутати, міністри та інші – вони і отримали максимальні «дивіденди» від реалізації цієї ідеї. Відеокадри післямайданних зйомок «хатинок» окремих державних чиновників яскраво це підтверджують. Натомість громадяни з їх проблемами опинились на периферії суспільного розвитку.

І більше того, влада почала зловживати своїми повноваженнями стосовно громадян. Спочатку це було порушення їх економічних прав під час так званої приватизації загальнонародного майна, потім природних прав на життя, прикладом чого може бути вбивство журналіста Гонгадзе, і все завершилось позбавленням життя понад ста громадян країни, які вийшли на соціальний протест проти особливо зухвалого та цинічного режиму колишнього президента В. Януковича. Саме з цих причин виник як перший, так і другий Майдан.

Таким чином, тільки зміна ідеології розбудови держави на ідеологію формування громадянського суспільства, підпорядкування держави останньому, функціонування держави як службового інструменту в руках суспільства для задоволення його потреб може забезпечити права громадян України на гідне життя. Причому не десь і колись, а тут і тепер. Інакше громадян України спіткає доля громадян колишнього Радянського Союзу, де людський ресурс роз-

глядався лише як «добриво» для побудови «світлого майбутнього», що, у свою чергу, було наслідком дії відомої тоталітарної ідеології. Останні статистичні дані щодо кількості населення України 42 мільйони проти 52 мільйонів у 1990 р. свідчить про загрозливу депопуляцію, що стала наслідком, як ми намагалися показати вище, неправильно обраної стратегії суспільного розвитку.

Задля справедливості варто зазначити, що нинішня практика діяльності окремих гілок влади свідчить про певне розуміння необхідності зміни попередньої суспільно-політичної парадигми. Проголошується та визнається роль держави як структури, що покликана надавати сервісні послуги громадянам, створюються відповідна організаційна мережа, реорганізуються правоохоронні органи, тобто відбуваються інституційні зміни. Поряд з тим функціональне навантаження зазначеної діяльності потребує ще докорінної зміни. Зокрема, йдеться про такий принцип діяльності державних органів, як законність.

Зазначений принцип займав чільне місце в роботі органів держави за часів радянської влади. Його обмеженість наочно проявилася в нових умовах існування незалежної української держави. За дефектності багатьох законодавчих актів з погляду їх невідповідності Конституції України, колізійності та наявності прогалин застосування принципу законності не могло забезпечити реалізацію принципу правозаконності, який ґрунтується на принципі верховенства права. Останній, як відомо, полягає у пріоритеті прав людини над правами будь-якої спільноти – нації, народу, в тому числі держави як публічно-правового союзу громадян. Саме гарантування реалізації прав громадян становлять зміст зазначених принципів, що отримало відображення у ст. 3 Конституції України, де утвердження і забезпечення прав та свобод людини визнано головним обов'язком держави.

Натомість, практична діяльність державних органів України упродовж понад двадцять років недвозначно засвідчила про тотальні порушення з їх боку прав громадян саме з погляду дотримання принципу верховенства права. Численні звернення громадян України до Європейського суду з прав людини підтверджують цей висновок.

Отже, на порядку денному питання зміни принципу законності на принцип правозаконності, тобто підпорядкування як усіх нормативно-правових актів, так і конкретних дій посадовців Конституції України. Незважаючи на його формальне закріплення в Конституції держави (ст. 3), практичне його застосування нівельоване поточною правотворчою діяльністю парламенту України та правозастосовною практикою органів державної виконавчої влади та судових органів. Слід сказати, що лише у листопаді 1996 р. Пленумом Верховного Суду України була прийнята Постанова № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». На жаль, з цього часу ніякий вищий спеціалізований суд країни (Вищий адміністративний суд України, Вищий господарський суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ) більше не звертався до розгляду питань реалізації принципу верховенства права в діяльності підпорядкованих ланок судової системи, а тому питання верховенства права в рішенні конкретних судів дуже часто ігноруються, приносячи його в жертву принципу законності.

Під останнім випадком розуміється практика суддів, коли вони при прийнятті рішення часто керуються приписами законів, навіть якщо вони суперечать Конституції України. Зазначене відбувається попри закріплення в більшості процесуальних кодексів України посилання на верховенство Конституції при прийнятті судових рішень (ст. 8 ЦПК, ст. 4 ГПК, ст. 8 КПК, ст. 7 КАСУ). На жаль, з невідомих причин суддям важко керуватися нормами чинної Конституції, а не положеннями законів, якщо вони їм суперечать.

На нашу думку, однією з причин такого становища є невдале формулювання частини 5 ст. 8 КАС України, яка зобов'язує суд у разі виникнення під час розгляду справи сумніву щодо відповідності закону чи іншого правового акта Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України, звертатись до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта.

Дійсно, вирішення питання про конституційність того чи іншого закону належить до компетенції Конституційного Суду України, але згідно зі ст. 8 Конституції України вона має найвищу юридичну силу. А тому при виявленні суперечності, колізії у конституційних приписах і приписах законів судді мають право та зобов'язані застосовувати норми Конституції, а не законів. Зокрема, такий обов'язок суддів закріплений у ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Інакше кажучи, їм не обов'язково визнавати ту чи іншу норму закону неконституційною, бо це є виключною компетенцією Конституційного Суду, проте при вирішенні конкретного казусу пріоритет у застосуванні, беззаперечно, має норма закону вищої юридичної сили – Конституції. При цьому правовим підґрунтям такого рішення є ст. 3 Конституції України, яка визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю.

Зазначене свідчить не тільки про порушення принципів правозаконності у діяльності правозастосовних органів, а й про суттєвий недолік у діяльності правотворчих органів, коли приймаються закони, які порушують права громадян. Тобто останні не є правовими законами, а тому не підлягають застосуванню, зокрема як було показано раніше, у діяльності судів.

Прикладом неправових законів можуть слугувати такі. Так, зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», у разі банкрутства банку відшкодування коштів громадянам за вкладом в іноземній валюті відбувається в національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим Національним банком України на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку та здійснення тимчасової адміністрації. Водночас, громадяни завжди укладають валютні договори банківського вкладу на умовах більш вигідних, аніж у момент банкрутства банку. За 25 років незалежності держава Україна в особі Національного банку України не виконала свого конституційного обов'язку, передбаченого ст. 99 Конституції України щодо стабільності гривні, а тому в момент отримання відшкодування за існуючим

валютним курсом громадяни втрачають значні кошти, що порушує їх конституційне право на володіння своєю власністю (ст. 41 Конституції).

Другим характерним прикладом свавілля держави щодо своїх громадян може слугувати підпункт 164.2.15 пункту 164.2 ст. 164 Податкового кодексу України, який містить перелік доходів, які включаються до бази їх оподаткування. Зокрема, останнім визнаються викупні суми, що сплачуються страховальнику за договорами довгострокового страхування життя у випадку дострокового розірвання такого договору. У цьому випадку доходи громадян зазнають подвійного оподаткування. Спочатку при отриманні доходу громадянин сплачує державі податки незалежно від свого статусу: або як найманий працівник, або як самозайнята особа чи суб'єкт підприємницької діяльності. Потім, після того як він вклав кошти, що становлять його дохід, до страхової компанії відповідно до договору страхування життя, він ще повинен сплатити державі податки з цих коштів у випадку дострокового розірвання договору. Тобто з коштів, з яких він уже сплатив податок державі, на нього Податковим кодексом покладається новий обов'язок ще раз сплатити податок. Таким чином, йдеться про примусове відчуження майна особи, що прямо забороняється ч. 4 ст. 41 Конституції України: ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Отже, очевидним є незаконне втручання держави у правомірне володіння особою своєю власністю, що знову ж таки, як і в першому випадку, можна класифікувати як порушення конституційного права громадян на володіння своєю власністю, гарантоване ст. 41 Конституції України.

Але більшу небезпеку становлять неправові закони, які стосуються судочинства. Так, за часів президентства В. Януковича були прийняті численні поправки, зокрема до КАС України та ЦПК України, які порушували конституційні права громадян на справедливий суд. Наприклад, ст. 55 Конституції України гарантує громадянам судовий захист їх прав: права і свободи людини і громадянина захищаються судом, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Зазначене положення набуло конкретизації у ст. 129 Конституції, яка однією з засад судочинства визнала касаційне оскарження рішень суду.

Натомість у 2010 – 2011 рр. до ст. 214 КАС України та ст. 328 ЦПК Верховною Радою України були внесені зміни щодо права судді касаційної інстанції – доповідача у справі – відмовити в розгляді касаційної скарги, якщо, на його думку, касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи. Таким чином, конституційне право громадян на касаційне оскарження рішень суду зазнало обмеження у чинному законодавстві, причому в нормативно-правових актах вищої юридичної сили – законах.

Наведений приклад є яскравим зразком негативної ролі, яку може відігравати формальне дотримання принципу законності у діяльності судових органів у супереч таким засадам їх функціонування, як принцип верховенства права, тобто правозаконності. Здавалося б, що після Другої світової війни протиріч-

чя між законом і правом остаточно вирішено на користь останнього, коли закони фашистської Німеччини були визнані такими, що порушують правові засади, тобто право. Але законодавство України продовжує цю негативну традицію, що призводить до неминучого порушення природних прав людини і громадянина.

З зазначеного стає очевидним, що недоліки у правотворчій діяльності – дефектність законів призводить до порушень у правозастосовній сфері – порушення прав громадян на справедливий суд, гарантованих як Конституцією України, так і міжнародними актами з прав людини (Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 2), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 13).

На жаль, доводиться констатувати, що хоча з часу повалення режиму Януковича минуло два роки, зазначені закони продовжують діяти, а отже, права громадян продовжують порушуватися. Це ще один аргумент на користь визнання ідеологеми розбудови держави та принципу законності як таких, що містять у собі негативний потенціал, а тому потребують термінового перегляду з огляду на принцип правозаконності.

Отже, можемо зробити висновок, що, на жаль, людиноцентристська ідеологія не стала дороговказом для державних органів України – парламенту, уряду та судів. За точним висловом А. А. Чечуліної, «правозаконність обгрунтовує правомірність вимог індивіда щодо зміни або скасування правопорушуючого закону. Спираючись на принцип правозаконності людина може позиватися щодо змісту права і до самого законодавця, якщо чинне позитивне право не відбиває ідею цінності прав людини»¹. Саме тому актуальними наразі є пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно права громадян звертатись до Конституційного Суду не тільки з питань тлумачення Конституції та законів України, а й на предмет визнання того чи іншого закону неконституційним. Зазначений крок свідчитиме про підтвердження статусу народу як основного джерела влади і права, зміну правової ідеології в бік максимального гарантування та забезпечення природних прав людини з боку держави.

1. Чечулина А. А. Правовая законность: общетеоретический анализ: автореф. дис. на соискание науч. степени к. ю. н.: 12.00.01 / А. А. Чечулина. –Уфа, 2004. – 18 с.

Boginich O. Legal ideology of Ukraine in the context of contemporary challenges.

In the article the problems of legal ideology in light of the events that occurred in Ukraine during the revolution of dignity. Disclosed a separate cause from the scope of legal ideology that led to these events.

In the context of the investigated ideologeme “development state” and the principle of legality in its controversial with the principle protagonist. It is alleged that the ideologeme “restructuring the state” has a specific negative potential – opportunities for abuse by officials of their powers. Examples from the practices of state bodies of Ukraine for the past 25 years.

In a similar vein, consider the shortcomings of the implementation of the principle of legality in activity of state implementation of the principle of legality in activity of state bodies, particularly the courts. Discusses specific examples of the defectiveness of certain laws, implementing regulations which leads to the violation of the constitutional rights of citizens

of Ukraine. Note the special danger to the natural rights of the citizens of changes in individual procedural codes (Code of administrative procedure and Civil procedural code of Ukraine), which took place during the tenure of former President. Yanukovich. It is on the right of the judge – Rapporteur the court of cassation to refuse the Complainant in consideration of his cassation complaints against decisions of judges of first and second instance without consideration by the court only on the basis of their personal decisions.

In connection with the foregoing, the conclusion about the need second instance without consideration by the court only on the basis of their personal decisions.

In connection with the foregoing, the conclusion about the need to change the principle of legality the principle protagonist, which refers to the supremacy of human rights over the right of the people of the state. The abovementioned change will not result in a violation of the competence of the constitutional court of Ukraine. The legal basis of this conclusion will be made by the article 3 of the Constitution of Ukraine, article 6 of the law of Ukraine “On judicial system and status of judges”, article 8 of the Civil procedure code of Ukraine, article 4 of the Economic procedural code of Ukraine, article 8 of the criminal procedure code of Ukraine, art. 7 of the Code of administrative procedure of Ukraine). Include recommendations from the subordination of state to civil society, to overcome the contradictions between the principle of legality and protagonist in the activities of state bodies.

УДК 340.1

Т. С. ПОДРОЖНА,
кандидат юридичних наук

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

У статті аналізуються особливості впливу соціальних чинників на процес конституціоналізації правового порядку. Зазначено, що правопорядок підпадає під вплив як економічного базису, так і різноманітних надбудовних комплексів: політичних, ідеологічних, психологічних, правових, організаційних тощо. Зроблено висновок, що сукупність цих чинників утворює єдність пов'язаних між собою елементів, має впорядковану структуру, розвивається за законами суспільного розвитку, тобто має всі ознаки соціальної системи.

Ключові слова: правопорядок, конституціоналізація, соціальний механізм дії права, правова політика, правосвідомість, правова культура, правове виховання.

Подорожня Т. С. Социальные факторы конституционализации правового порядка

В статье анализируются особенности влияния социальных факторов на процесс конституционализации правового порядка. Отмечено, что правопорядок подвергается влиянию как экономического базиса, так и различных надстроечных комплексов: политических, идеологических, психологических, правовых, организационных. Сделан вывод, что совокупность указанных факторов образует единство связанных между собой элементов, имеет упорядоченную структуру, развивается по законам общественного развития, то есть имеет все признаки социальной системы.

Ключевые слова: правопорядок, конституционализация, социальный механизм действия права, правовая политика, правосознание, правовая культура, правовое воспитание.